

እዚ መጽናዕቲ ኣብ ማእሰርቲ ስርዓት ኤርትራ ዘሎ እምባሳደር ዓብዱ ሄጂ ፣ ካብ ቀይዲ ከለቀቅ እንዳተመነና ፣ ቅድሚ ገለ ዓመታት "ግዴ ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ማዓልታዊ ሀይወት ሕብረተሰብ ኤርትራ ፣ ኣብ ዝሓለፈግዜን ሕጅን ኣብ መጻእን"

ኣብ ትሕቲ ዝብል ኣርእስቲ ብ9 - 10/4/ 2010

ዘቅረበ መጽናዕቲ እዩ።

ብርግጽ ኣብ ዝሓለፈ ታሪኽ ብምምርኳስ ፣ ነዚ ኣርእስቲ ኣልዕልካ ፣ ቋንቋ ዓረብኛ ከሳብ ዕላዊ ሃገራዊ ቋንቋ ንምዃን ዘብቀዓ ድሕረ ባይታ ማለት ብዛዕባ ፣ መበቆላን ምዕብልናኣን ምስፍሕፋሓን ምዝራብ ነዊሕ ግዜ ይሓቲት ። ስለዚ ነቲ " ታሪኻዊ ድሕረ ባይታ ቋንቋ ዓረብ ኣብ ኤርትራ " ዝብል ኣርእስቲ ዝሓለፎ መጽናዕቲ ምድጋም ከይኮነና ንምሕጻሩ ፣ ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ማዓልታዊ ሀይወት ኤርትራዊያን ኣገዳሲት ጸላዊት ቋንቋ ንምዃንን ፣ ምስፍሕፋሕን ካብ ዝሓገዘ መሰረታዊ ነገራት ጥራሕ ብምትኳር ፣ ብዛዕባ ኩነታት ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ዝተፈላለየ መዋእላት መግዛእትን ፣ ሓርነታዊ ቃልስን ፣ ዘመነ ነጻ ሃገረ ኤርትራን ብሰፊሑ ክንጠቅስ ኢና ። ስለዚ ድማ ብዛዕባ ተደላይነት ምምሃር ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ዝተፈላለየ ትምህርታዊ ደረጃታት ብዝምልከት እስትራቴጂካዊ ኣቀማመጣ ኤርትራ ኣብ ቀይሕ ባሕርን ጂዮፖለቲካዊ ክውንነት ናይዚ ዞናን ፣ ምስ ሃገራዊ ጠቅምናን ጸጥታናን ብምትእስሳር ፣ ጽሚቅ ናይቲ ምስዚ ቋንቋ ኣብ ዝተፈላለየ መዳያትን ደረጃታትን ብሓላፍነትን ተገዳስነትን ምውሳኔ ዝሕተተሉ ምክንያታት ክነቅርብ ኢና።

ታሪኽ ቋንቋ ዓረብኛ ፡

ግደ ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ሕብረተሰብ ኤርትራ ኣብ ዝሓለፈ መዋእል ዝብል ነገር ምልዓል ፣ እዚ ቋንቋ ካብይ ዝመንጨወ እዩ ብከመይከ ኣስፋሕፍሑ ዝብል ሕቶታት ይዕድም ። እምባኣርከስ መጀመሪያ ቋንቋ ዓረብኛ ሓንቲ ካብተን ወይ ሓፍተን ነተን ኣብ የመንን ደቡብ ኣራብያን ዘሎዎ ሴማዊያን ቋንቋታት እዩ ። ካብኤን ሓንቲ ድማ እታ ኣብ ደቡብ የመን እትርከብ ኣደ ግእዝ ፣ ትግርኛ ፣ ትግረን ፣ ኣምሓርኛን ዝኾነት ቋንቋ ሕምሮ ምዃና ይፍለጥ ። ኩለን ድማ ዓረብኛ ሓውስካ ካብ ነንሕድሕድን ዝመጋገባ ዝነበራ ቋንቋታት እየን ። ገለ ናይ ታሪኽ መጻሕፍቲ ፣ ቋንቋ ዓረብኛ ኣብዚ ዞና ቅድሚ ክርስትና ዝኣተወት ምዃና ይሕብር ። ገለኡ ድማ እዚ ቋንቋ ምስቶም ሰበኸቲ ሃይማኖተ ክርስትና ደቂ ሻም (ሶሪያ) ዝመጸ እዩ ይብሉ ። ሙብዛሕትኡ ናይ ቀደም ይኹን ዘመናዊ መጻሕፍቲ ታሪኽ ድማ ፣ ቋንቋ ዓረብኛ ኣብዚ ኤርትራ ዝባሃል ጀግራፊካዊ ክሊ ብንጹር ዝተዘውተረት ብግዜ እቶም ፣ ነብይ ሙሐመድ ካብ መካ ንማዲና ንህጅራ (ጉዕዞ) ቅድሚ ምኻዱ ፣ ናብ ንጉስ ሓበሻ ብ 614 ዓ ም ፈ ወይ ድማ ቅድሚ ኣስታት 1400 ዓመታት ዝላኡኹም ቀዳሞት ብጾቱ ባዓል ዑስማን ወዲ ዓፋን ፣ ጃዕፋር ወዲ ኣቡ ጣልብ ፣ ዙብይር ወዲ ኣልዓዋምን ዘሎዎም ፣ ከምኡ እውን ድሕሪኦም ምስ ዝመጹን ከምዝኾነ የመልክቱ ። ምስ ምስፍሕፋሕ ሃይማኖት ምስልምናን ፣ ድሕሩ ኣብ ሓውሲ ደሰት ኣራብያ ብዝተፈጥረ ውግእን ሽግራትን ብዙሓት ኣስላም ካብ ሰግር ባሕሪ ብምምጻእ ፣ ዓሌታት ቁረይሽ ከይተረፉ ፣ መጀመሪያ ንሃገሮም ቀረባ ኣብ ዝኾነ ገማግም ባሕሪ ኤርትራ ሰፊሮም ፣ ድሕሩ ድማ ወገናት ከበሳ ምስ ኤርትራዊያን ክተኣሳሰሩን ክዋሰኑን ጀመሩ ። ደሴት ዳህላክ ድማ ንገማግም ሓውሲ ደሴት ኣራብያ ቀረባ ብምዃና ነቶም ናብ መሬት ኤርትራ ገጾም ዝጓዓዙ ዝነበሩ ቀዳሞት ተጓዓዘቲ ፣ ግርም መኤከብን መሰጋገሪ ቦታን ኮይና ኣገልገለት ። ኣብ

ሞንጎ እቶም ንኤርትራ ገጾም ይመጹ ዝነበሩ ድማ ብዙሓት ሃይማኖታዊ ኣብያተ ትምህርቲ ምምስራትን መሳሪድ ምስራሕን ቋንቋ ዓረብኛ ንምምሃርን ዕላማ ዝነበሮም ሰበኽትን መሻይኽን ነሮም ። ንኣብነት ሓደ ካብቲ ኣብ ኤርትራ ዝርከብ ናይ ቀደም መሳሪድ ፣ ኣብ ምጽዋዕ ዘሎ ብ 800 ዓ ም ዝተሰርሐ መስጊድ ኣልሻፊዕን ፣ ኣብ መዋእል ዓሰርተ ሓሙሽተ ዓመተ ምሕረት ዝተሰርሐ መስጊድ ሓማል ኣልኣንሳርን እዩ ። ብተወሳኺ ኣብዚ መሬት መጀመሪያ መንግስቲ ቱርኪ ፣ ድሕሩ ድማ ግብጻዊያን ነዊሕ ግዜ ጸኒሖም እዮም ። ኣብቲ እዋን ኣብዛ ብኤርትራ እትፍለጥ ሃገርን ከባብኣን ብዙሕ ውግኣትን ወራራትን ይካየድ እኳ እንተነበረ ፣ ቀጥታዊ ስልጣን ኣብ ኢድ ናይቲ ቦታ መራሕቲ ነሩ ። ከም ካንተባይ ኣብ ሳሕል ፣ ድግለልን ሹምን ኣብ ምዕራባዊ ቆላ ፣ ናይብ ኣብ ሳምሃር ፣ ሱልጣን ኣብ ደንከል (1) ። ከምኡ ድማ ከም ዓድ ሸኽ ፣ ዓድ ሳይድና ሙስጣፋ ወዘተ ዝባሃሉ ሃይማኖታዊ መራሕቲ ነሮም ። ምስልምና ኣስፋሕፍሑ ቁጽሪ ናይቶም ካብ ሕጃዝን (ሱዑዲያ) የመንን ናብ ኤርትራ ዝጓዓዙ ዝነበሩ እንዳበዘሐ ምስ ከደ ቐርኣን (ናይ ምስልምና መጽሓፍ ቅዱስ) ዝምህራ ማዕከናት (ኻላዊ) ኣብ ትሕቲ ቁጽጽሮም ነሩ ። እዚ ናይ ቐርኣን ማዕከናት (ኻላዊ) እንዳ ኣስፋሕፍሑ ምስ ከደ ሃይማኖታዊ ትምህርታዊ ምትእኽኻብ እንዳ ማዕበለ ከይዱ ፣ ብቋንቋ ዓረብኛ እንታይነት ምስልምናን ትርጉም ቐርኣንን ሕግታቱን መምረሕታቱን ዘጠቃለለ ሰፊሕ ትምህርቲ ተጀመረ ። ቋንቋ ዓረብኛ ድማ ብመጠኑ ኣብ ገማግም ባሕሪ ኤርትራ ንግዲ ንምክያድ ዝጥቀሙላ ቋንቋ ኮነት ። ብግዜ መግዛእቲ ጣልያን እውን ምምሃር ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ማዕከናት ቐርኣንን መሳሪድን ዝተደረተ ኮይኑ ፣ ፍሉይ ሃይማኖታዊ ኣብያተ ትምህርቲ ምኽፋት ኣይፍቀድን ነሩ ። ትምህርቲ ድማ ብቋንቋ ጣልያን ኮይኑ ንደቂ ዓበይቲ ወይ ተሰማዕቲ ጥራሕ ይዋሃብ ነሩ ፣ ካብ ራብዓይ ክፍሊ ድማ ይሓልፍ ኣይነበረን ። ስለዚ ቋንቋ ዓረብኛ ብኢጣልያዊያን ተገዳስነት ኣይተገብረላን ነሩ ። ይኹን እምበር ቡቶም ብሱፊያ ዝፍለጡ (ሃይማኖታዊ ክፍልታት) ፣ ከም ኻትሚያ ፣ ሻዝሊያ ፣ ኣሕማዲያን ፣ ቃድሪያን ዓረብኛ ኣብ ሃይማኖታዊ ንጥፊታትን ስለዘዘውትራሉ ሰፊሕ ኣካላት ከምዝፈልጡ ንምግባር ኣገዳሲ ግዴ ተጻውተን እየን ። ኣብዚ መዳይ ኣድማዒ ግደ ዝተጻወቱ ሃይማኖታዊ መራሕትን ስድራ ቤታትን ከም እኒ ፣ ዓድ ሸኽ ማሕሙድ ፣ ዓድ ሸኽ ሓሚድ ናፎሪታይ ፣ ዓድ ሳይድና ሙስጣፋ ፣ ዓድ ድርቀ ፣ ዓድ ሙዓሊም ፣ ኣብ መሬት ሳሆ ድማ ማልሕና (ሸውዓተ) ምዕምባራ ነሮም (2) ። ብቋንቋ ዓረብኛ ዘምህራ ሃይማኖታዊ ማዕከናት(ኻላዊ) ስራሓትን ክቅጽላ ዓብይ ጽልዋን ግደን ስለዝነበሮም ፣ ዓረብኛ ከም ሃይማኖታዊ ቋንቋን መራኽብን ኮይና ክትቅጽል ክኢላ ። ቋንቋ ዓረብኛ ኣጸብቆም ዝፈልጡ ንህዝቢ ኣብ መሳግድን ፣ ሓፈሻዊ ቦታታት ሓጎስን ሓዘንን ፣ ኣብ ዝተፈላለዩ ኣጋጣምታትን ብብቅዓት ዝምድሩ ባእታታት እንዳተመልመሉ መጺኦም ። ብዙሓት ካብኦም ድማ ትምህርቶም ንምቅጻል ካብ ኤርትራ ወጸኢ ፣ ናብ ዙቤድ ኣብ የመን ፣ ማዲና ኣብ ሱዳድያ ፣ ኣልኣዝሃር ኣብ ግብጺ ብምኻድ ፣ ዝላዓለ ሃይማኖታዊ ትምህርቲ ብምውሳድ ተመሊሶም ኣብ ናይ ኤርትራ ሻሪዓ ኣብያተ ፍርዲ (ሃይማኖታዊ ኣብያተ ፍርዲ) ፈረድቲ ክኾኑ በቂዖም ። ንኣብነት ሓደ ካብኦም ብኢጣልያዊያን ብ 1936 ዓ ም ፣ ሙፍቲ ኤርትራ (ዝላዓለ መራሕ ሃይማኖት) ክኾውን ዝተመደበ ሸኽ ኢብራሂም ኣልሙኽታር ንጠቕስ ። ሙፍቲ ኤርትራ ብወገኑ ሃይማኖታዊ ኮሌጃት ብምምስራት ፣ መጀመሪያ ኣብ ምጽዋዕ ብ1938 ቀጽሉ ድማ ኣብ ኣስመራን ከተማ ከረንን ተጀምሩ ። ኣብቲ ዘመን እቲ ድማ ብዙሓት ነጋዶ ካብ የመንን ሱዳድያን ስራሕ ንምድላይ ክውሕዙ ጀመሩ ። ሓረስቶት ኣብ ሳምሃር ፣ ዶጋሊ ፣ ዋቂሮ ፣ ብሰስን (ሸዕብ) ተጣይሶም ሕርሻዊ ስራሓት የካይዱ ነበሩ ። ገሊኦም ድማ ናብ ከበሳ ተጓዕዞም ንግዲ ብምክያድ ከተማታት ኣስመራ ፣ ሰንዓፊ ፣ ዓዲቀይሕ በጸሑ ። ብምዕራባዊ ሸኽ ኤርትራ ድማ ኣብ ከረን

፣ አቁርዳት ፣ ተሰነይ ፣ ባረንቱ ፣ ጋሉጃን ኡምሓጃርን ሰፈሩ ። ብተመሳሳሊ ምስ ምእታው ኢጣልያዊያን ናብ ኢትዮጵያ ፣ ጉዕዞኦም ንኢትዮጵያ ቀጸሊ ነሩ ። ስለዚ ድማ ዓረባዊ ማሕበረ ኮም ብፍላይ የመናዊያን ንቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ኤርትራ ንምስፋሕ ግደ ነሩዎም ክባሃል ይካኣል ። ከምቲ ዝተጠቐሰ ድማ መጀመሪያ ምስ ሕብረተ ሰብ ኤርትራ ምሕዋሶም ቀጽሉ ሃብትን ንብረትን ብምድላቦም ፣ ጽልዋ ቋንቋ ዓረብኛ ብፍላይ ኣብ ምዕራባዊ ኤርትራ ርኡይ ኮይኑ ፣ ኣብ ከበሳ ድማ ውሱን ጽልዋታት ነሩዎም ። መንግስቲ ኢጣሊያ ብ1928 "ኤርትራ" ትባሃል ማዓልታዊት ጋዘጣ ፣ ብ1934 "ሳፖያ" ዝተባህለት ወታሃደራዊ ጋዜጣ ፣ ብ1936 ድማ ባሪድ ኣልእምባራጦሪያ (ፖስጣ እምበራጦሪያ) ዝተባህላ ሰለስተ ጋዜታጣት ብዓረብኛ ታሓቲመን ናብ መንግስታዊን ሃይማኖታዊ ትካላትን ፣ ምሁራት ኤርትራዊያንን ፣ ዓረባዊ ማሕበረ ኮምን ይዘርግሓ ነበራ ። እዚ ዘመልክቶ ነገር እንተሎ ድማ ንቋንቋ ዓረብኛ ኢጣልያዊያን ፈላለይቲ ዝእቲ እኳ እንተነበሩ ፣ ምስ ህዝቢ ኤርትራ ንምርኻብ ብፍላይ ድማ ናብ ኣስላም ንምቅራብን ነቶም ተቀማጦ ዓረብ ንምክሳብን ክጥቀሙላ ብማለት ስለዝተገደሱላ ቀስ ብቀስ ክተስፋሕፋሕ ጀመረት ።

ኤርትራ ኣብ ትሕቲ ምምሕዳር እንግሊዝ ምስ ኣተወት ድማ ፣ ኤርትራዊያን ፣ ሓሳባቶም ናይ ምግላጽን ፣ ምምሃርን ፣ ኣኼባታት ምክያድን ፣ ሰልፊታት ናይ ምቕምን ፣ ንሃገር ናይ ምምሕዳር ኣንፈት ዘሎዎ መሰላት ምስ ረኽቡን ፣ ቋንቋ ዓረብኛ ዝያዳ ዕድል ረኺባ ዝያዳ ተዘርገሑት ። እንግሊዘዊያን ድማ ብግስ ምስ በሉ ንኣስላም ንምዕጋብን ተቀባልነቶም ንምርካብን ምስ ቦታውን ሃይማኖታዊ መራሕትን ፣ ምሁራትን ፣ ኣባላት ማሕበረ ኮም ኣዕራብን ርኽክባትን ዘተን የካይዱ ነበሩ ። ብዓሰርተታት ዝቁጸሩ ሱዳናዊያን መማህራንን ተርጎምትን ካብ ሱዳን ኣምጽኦም ። ብዙሓት ብዓረብኛ ዘምህሩ ኣብያተ ትምህርቲ ድማ መስሪቶም ። ስለዚ ንዓረብኛ ካብ ጫፍ ናብ ንጫፍ ንምብጻሕን ንምስፋሕን ልሉይ ግደ ተጻወቱ ። ንኤርትራዊያን ኣስላም ንምክሳብ ብገንዘብ ሃብታማት ኣዕራብ እውን ተጠቂሞም እዮም ። ከምኡ ድማ ንማሕበረ ኮም ኣዕራብ ፍሉይ ናቶም ቤት ትምህርቲ ኣብ ኣስመራ ንምቕም ኣፍቀዱሎም ። ብ28/02/1942 ድማ ቤት ትምህርቲ ጃሊያ ኣልዓራብያ ተኸፍተት ። ከምቲ ውሽጣዊ መዝገባታ ዝሕብሮ ድማ እዛ ቤት ትምህርቲ ንጎሆን ምሽትን ዝማሃሩ ኣስታት 1400 ተማሃሮ ነሮም ። ብናይ ግብጺ ስርዓተ ትምህርቲ ድማ ትካየድ ነራ ። መስሪታ ሃብታማት ኣዕራብ ከም ሊባኖሳዊ ናጂብ ዩሱፍ ጁምብላጥ ፣ ሰዒድ ሳልም ባዓቂል ፣ ሙሓመድ ኣቡባካር ባኻሻብ ፣ ኣሕመድ ዑቤድ ባጃኒድ ፣ ድሒሩ ድማ ሳልም ባሕብሽ እዮም ነሮም። እዛ ቤት ትምህርቲ መጀመሪያ ብመማህራን ሱዳናዊያን ፣ ድሕራ ብናይ ኣልኣዝሃር መማህራን (ግብጺ) ትማሓደር ነበረት ። ቀጽላ ጃሊያ ኣልዓራብያ ነታ ኣብ ኣስመራ ጥቃ መቃብር ኣስላም ዘላ ፣ ቤት ትምህርቲ ሰናይ ግብሪ (ቤነፖለንት) ፣ ብቤት ትምህርቲ እስላሚያ እትፍለጥ ኣካዳሚካዊ ትምህርቲ እትህብ ማእከላይ ቤት ትምህርቲ ኣብ ምምስራት ተሳትፎም ። ከምኡ ድማ እንግሊዘዊያን ንሃብታማት ኣዕራብ ኣብ ኣስመራን ባጽዕን ከረንን ወዘተ ፣ እቶቱ ኣብ ጠቕሚ ሃይማኖታዊ ስራሓት ምስልምና ዝውዕል ህንጻታት ክገዝኡ ኣፍቀዱሎም ።

ከምዚ ኢሉ ድማ ብተዛማዲ ኣዘራረባ ፣ ብግዜ እንግሊዝ ዝነበረ ናጽነታዊ ሃዋሁ ፣ ቋንቋ ዓረብኛ ንቦታዊ ኣማሕደርትን ፣ ሃይማኖታዊ መራሕትን ፣ ምሁራት ኣካላት ኣስላምን ምስ እንግሊዘዊያን ይኹን ምስ ወጻኢ ዓለም ፣ ብፍላይ ድማ ምስ ሃገራት ዓረብን እስላምን መስኖ ርኽክባት ክትኸኖም ሓገዝ ። ብዓረብኛ ዘምህሩ ተወሳኺ ሃይማኖታዊ ይኹን መንግስታዊ ወይ ዘይመንግስታዊ ኣብያተ ትምህርቲ ድማ እንዳ ወሰኸ ከደ ። እቲ መዋእል ኣብ ምሉእ ሃገር ኣገዳስን ምስ መጻኢ ዕድል ኤርትራ ዝተታሓሓዘ ዝተሓላለኸ ፖለቲካዊ ኩነታትን ክትዕ

ዝተፈጠረሉ እዋን እዩ ነሩ ። ዓረብኛ ቋንቋ ሃይማኖትን መረዳደሕን ስለዝኾነት እቶም መራሕቲ ኣብ ውሽጢ ዓዲ ይኹን ብዓለም ደረጃ ድምጺ ህዝቢ ኤርትራ ዘስምዑላን ፣ ዝፈልጡዎን ዝጥቀሙላን መሳሪሕን ኮይና ፣ ፖለቲካዊ ንቅሓት ሕብረተሰብ ኣሰላም ክብንምባል ዓብይ ግደ ነሩዎ ። እንግሊዘኛን ንኣሰላም ኣብቲ ፖለቲካዊ ዝምባሌታቶም ንምእታዎም ድልየት ስለዝነበሮም ፣ ብቋንቋ ዓረብኛ ሰለስተ ጽሑፋት ምዝርጋሕ ጀመሩ ። ንሳተን ድማ ፣ ብ1943 ሶሙናዊ ጋዜጣ ኤርትራ ፣ ወርሓዊ መጽሔት ብ1944 ፣ ሶሙናዊ ዓረባዊት ጋዜጣ ድማ ብ1945 ። ኣብቲ እዋን ዝተመስረታ ዝወዳደራ ዝነበራ ሰልፊታት ፣ ምዕባሌታት ንምቅላሕን ፣ ርእይቶታተንን ዕላማታተንን ንምግላጽን ፣ ህዝቢ ኣብ ጎንን ንምስላፍን ዝተፈላለዩ ብዓረብኛ ዝሕተማ ጋዜጣታት ኣውጽኤን ነረን ። ገለ ባህላዊ ማሕበራትን ትካላትን ድማ ብቋንቋ ዓረብኛ ዝሕተማ ስሩዕ ጋዜጣታት ነሩዎን ። ካብኣተን ድማ ፣ ሰውት ኣልራብጣ ኣልእሰላሚያ (ድምጺ እስላማዊ ምትእስሳር) 1947 ። እትዮጵያ ዝተባህለት ብማሕበር ኣንድነት እትሕተም ጋዜጣ 1947 ። ኑር ኤርትራያ (ብርሃን ኤርትራ) ብደጋፊ ጣልያን ዝኾነ ሰልፊ ብ1947 ፣ ነጻ ኤርትራ እትብል ድማ ብሓዳስ ኤርትራ ዝብል ሰልፊ ብ1949 ፣ ሓንቲ ኤርትራ ፣ ብሰልፊ ናጽነት ዝጽዋዕ ዝነበረ ምሕዝነት ብ1950 ፣ ብ1947 ድማ ብማሕሙድ ራብዓ እትዳሎ ኣስመራ ዝስማ ባህላዊት መጽሔት ፣ ብ1951 ድማ " ኤርትራዊ ንግዳዊ ዝዛ ዝተባህለት መጽሔት ብ 1951 ፣ ብ1951 ድማ ብሎኖማዲኒ ዝተባህለ ኢጣሊያዊ እትዳሎ ቁጠባ ኤርትራ ዝብል ሽም ዝሓዘለት ጋዜጣ ፣ ብ1954 ድማ ብሳልሕ ዓብዱቃድር ባሺር እትዳሎ " ኣልማናር " (ሓባሪት) ስማ ባህላዊት (cultural) መጽሔት ነራ ። እዛ መጽሔት ኣብ ውሽጢ ኤርትራ ይኹን ወጻኢ ፣ ካይሮ ፣ ባቕዳድ ፣ ባይሩት ፣ ትዝርጋሕ ነራ ። ብተመሳሳሊ ብዓረብኛ ዝሕተማ ናይ ወጻኢ ሶሙናዊ ይኹን ወርሓዊ ጋዜጣታትን መጽሔታትን ፣ ከም ጋዜጣ ኣልኣህራም ፣ ኣኸር ሳዓ ፣ ሮዝ ኣልዩሱፍ ፣ ኣልሙሳዊር ፣ መጽሔት ኣልዓራቢ ፣ ብመጠኑ ድማ " ዓለም ለኻዊ ፖለቲካ " ትባህል መጽሔትን ወዘተ ኣብ ሹቅ ይኹን ኣብያተ ንባብ ኤርትራ ይርከባ ነረን ። ኣብቲ እዋን ደርፊታት ሱዳን ኣብ ኣብያተ ንግዲ ይኹን እንዳ ሻሂ ኣብ ውሽጢ ዝወጡ ስድራ ቤታት ከይተረፈ ይዝርጋሕ ነሩ ። ዓብይቲ ወናማት ደረፍቲ ሱዳናዊያን ከም ኣሕማድ ኣልሙስጣፋ ፣ ሙሓማድ ኣሕማድ ሱሩር ፣ ሓሳን ዓጢያ ፣ ዑስማን ሑሴንን ፣ ካልኣትን ኣብ ኤርትራ ብምምጻእ ኣብ ኣስመራ ፣ ምጽዋዕ ፣ ከረን ዝኣምሰላ ከተማታት ደርፊታቶም የስምዑ ነሮም ። ኣብያተ ሴነማ ኣብ ኣስመራን ምጽዋዕን ከረንን ምሉእ ዓመት ናይ ዓረብ ፊልምስ የርእያ ነበራ ። ሴናማ ኢምበሮ (ኣስመራ) ኣብ ሶሙን ዓርቢ ማዓልቲ ፣ ኣብ ባዓላትን ሃይማኖታዊ ኣጋጣምታትን ድማ ናይ ግብጺ ፊልምስ ተርኢ ነራ ። ኣብቲ እዋን ምንቅስቃስ ቁጽሪ በጻሕቲ (ቱሪስትስ) ንኤርትራ ብዙሕ ነሩ ። ሙብዛሕትኦም ድማ ካብ ሱዳን ሱዑዲያ ብፍላይ ድማ መርዓውቲ ግዜ ሕጽኖት ኣብ ኤርትራ ከሕልፉን ክሸሩሸሩን ይመጹ ነበሩ ።

ስለዚ ብዝተጠቀሰ ምክንያታት ብግዜ እንግሊዝ ቋንቋ ዓረብኛ ብሰፊሑ ተዘርግሓ ዝጥቀሙላ ፣ንምምሃራ ቆላሕታ ዝግበረላ ኣገዳስት ናይ ምርኻብ ቋንቋ ኮይና ነራ ክባሃል ይካኣል ።

ቋንቋ ዓረብኛ ብግዜ ፈደረይሽን ፡

ብግዜ ፈደረይሽን እውን እንተኾነ ጠቅማ ኣብ ማዓልታዊ ህይወት ሕብረተሰብ ኤርትራ ከም መራኹብን ምርድዳእን ቋንቋ ፣ ከምኡ እውን መጻኢ ዕድል ኤርትራ ብዝምልከት ኣብ ሞንጎ ዝተፈላለዩ ፖለቲካዊ ይኹን ንቃባዊ ኣካላት ፣ ብመንግስታዊ ደረጃን ብደረጃ መላእ ሃገርን ኣብ ዝካየድ ዝነበረ ርኽክባት ፣ ግደታታ ቀጻሊ ክኾውን ግድን ነሩ ። ኣባላት ማሕበረ ኮም

ዓረብ (ጃሊያ ኣልዓራብያ) ድማ ሓድሽ መሳጊድ ኣብ ምህናጽን ብዓረብኛ ዘምህራ ኣብያተ ትምህርታት ኣብ ምስፋሕን ዓብይ ተራ ነሩዎም ። ካብ ግብጽን (ኣልኣዝሃር) የመንን ድማ ኣብ መሳጊድ ኣስተምህሮታት ዝህቡን ኣብ ዝተፈላለዩ ሃይማኖታዊ ይኹን ኣካዳምካዊ ኣብያተ ትምህርታት ዘምህሩ መማህራን የምጽኡ ነበሩ ። እቶም ብትምህርቲ ንወጻኢ ፣ ግብጽን ሱዳንን ከይዶም ዝነበሩ ኤርትራዊያን ድማ ተመሊሶም መማህራንን ፣ ፊራዶን ፣ ተርጎምትን ኣብ ዝተፈላለዩ ማዕልታዊ ጋዜጣታት ጸሓፍትን ክኾኑ ክኢሎም ። እዚ ኣብቲ ምውሳን ዕላዊ ቋንቋ ብዝምልከት ኣብ ባይቶ ኤርትራ ወዕወዕ ኣካራካሪ ምምይያጥ ይካየዱሉ ዝነበረ እዋን እዩ ነሩ ። ዝተፈላለዩ ፖለቲካዊ ዝምባሌታት ዝነበሮም ሰልፊታትን ጉጅሌታትን ድማ ብዘይካ ኣባላት ማሕበር ኣንድነት ቋንቋ ዓረብኛ ምስ ትግርኛ ጎኒ ጎኒ ናይ ኤርትራ ዕላዊ ቋንቋ ክትኹውን ስለ ዝተሰማመዑ ብባይቶ ኤርትራ ውሳኔ ሓሊፉ ። እዚ ድማ ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ኤርትራ ልዑል ቦታን ተደላይነት ከምዘለዎ ዘመልከት ጉዳይ ነበረ ።

ስለዚ ኩሉ ዝተጠቀሰ ኩነታት ብምስትውዓል ፣ ብፍላይ ድማ ብግዜ ምምሕዳር ብጠገንያ ክሳብ ግዜ ፈደረይሽን ዝነበረ ፖለቲካዊ ሃዋሁ ፣ ቋንቋ ዓረብኛ ካብ ዝኾነ ይኹን ግዜ ንላዕሊ ሓንቲ ካብተን መሰረታዊ መራኽቢ ቋንቋታትን ፣ ሃይማኖታውን ፣ ፖለቲካዊ ዝምባሌታቶም ንምግላጽ ዝጥቀሙላን ፣ ድምጻም ንወጻኢ ዓለም ዘስምዑላን ፣ ንግዳዊ ንጥፊታት ዘካይዱላን ፣ ምስ ናይ ወጻኢ በጻሕቲ ዝረዳዱላን ፣ ውሽጣዊ ክውንነቶምን ልምድታቶም ዝገልጹላ ፣ ኣብ ማዕልታዊ ሀይወት ሕብረተሰብና ጽልዎ ዘሕድረት ቋንቋ ንምኳን ዝበቀዓትሉ ዓመታት ነሩ ክባሃል ይካኣል ።

ቋንቋ ዓረብኛ ብግዜ መግዛእቲ እትዮጵያ

ዝዛእቲ እትዮጵያ ንቋንቋ ዓረብኛ ፣ ቋንቋ ናይቶም ጸረ ሕብረትን ፈደረይሽንን ህላወ እትዮጵያን ፣ ኣብ መወዳእታ ድማ ናይቶም ደገፍቲ ሰውራ ዝኾኑ ኣስላም እያ ብማለት ብግስ ምስ በሉ ተዋግኦም እዮም ። ንቋንቋ ትግርኛ እውን ብተመሳሳሊ ደረጃ ተዋግኦም ። መጀመሪያ ብዓረብኛ ድሕሩ ድማ ብትግርኛ ዝተጻሕፈ ብዙሕ መጻሕፍትን ሰነዳትን ኣንድዶም ። ስለዚ እትዮጵያዊያን ንቋንቋ ዓረብኛ ጸረ ባህግታቶምን ጠቅምታቶምን ገሮም ስለ ዝወሰዱዎ ብግሁድ ተዋግኦም እዮም ። ንሃገራት ኣዕራብን ኣስላምን ድማ ንጉዳይ ኤርትራ ብምድጋፎም ፣ መጀመሪያ ንመራሕቲ ፖለቲካዊ ሰልፊታት ፣ ዳሓር ድማ ንመራሕቲ ሰውራ ብምሕጋዞም ፣ ኣብ ውሽጣዊ ጉዳያቶም ኢዶም ዘእትዉ ጸረ ጠቅሚ እትዮጵያ ጠጠው ዝበሉ ኢላ ትኸሶም ነሩ ። ሃጻይ ሃይለ ስላሴ ድማ ንነፍሱ ካብ ነገደ የሁዳ ዝውለድ ብምቁጻሩ ደጋፊ ጽዮናዊት መንግስቲ ኮይኑ ፣ ኣንጻር ኣዕራብ ብትሪ ጠጠው ዝበለ እዩ ። በዚ ምክንያት እዚ ድማ እትዮጵያ ብስሳታት ብኣእላፍ ዝቁጸሩ ደቂ ኣዕራብ ሶጊጋ ። ካብ ኣሻላት ድማ ፍቃድ ናይ ንግዲ ስለዝሰጠት መብዛሕትኦም ናይ የመን ፣ ሱዳንን ግብጽን ወዘተ ዜግነት ዝነበሮም ንሃገሮም ክምለሱ ተገዲዶም እዮም ። ብተወሳኺ ሃጻይ ሃይለ ስላሴ ንዕላዊያን ቋንቋታት ኤርትራ ዓረብኛን ትግርኛን ንክይሰርሓ ኣግዱ ፣ ቋንቋ ኣምሓርኛ ዕላዊ ቋንቋ ኮይና መባእታዊ ትምህርቲ ብኣምሓርኛ ክዋሃብ ኣብ ማእከላይ ደረጃን ካልኣይ ደረጃን ድማ ከም ቋንቋ ክመሃሩዎ ተወስኑ ። ናብ ዝላዓለ ደረጃ ትምህርቲ (ዩኒቨርሲቲ ኣዲስ ኣበባ) ናይ ምእታው ዕድል ድማ ነቶም ኣብ መርመራ ቋንቋ ኣምሓርኛ ዝሓልፉ ጥራሕ ክኹውን ተመድቡ ። ስለዚ ካብ ፈደረይሽን ዝፈረሰሉ እዋን 1962 ኣትሕዝባ ክሳብ ግዜ ናጽነት 1991 እትዮጵያዊያን ንቋንቋ ዓረብኛ ኮነ ኢሎም ብመደብ ካብ ኤርትራ ከጥፍኡዎ ይጽዕሩ ነሮም ። ልክዕ ድማ ምሉእ

ብሙሉእ ካብ ውሽጢ ሕብረተሰብ ኤርትራ ብሱራ ከጥፍኡዎ እኳ እንተ ዘይካላሉ ኣብ ውሽጢ መንግስታዊ ትካላት ታኣግዳ ህላወኣ ተሸምርኑ እዩ ።

ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ መዋእል ሰውራ ፡

ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ (ማሕበር ሸውዓተ) (ሓራካ) ብ2/11/1958 ምስ ተመስረተት መርህ ፖለቲካዊ ሰልፊታትን ምትእኽኻባት ኤርትራን ተኸትላ ፤ ንክልተኤን ቋንቋታት ዓረብኛን ትግርኛን መሰረታዊያን መራኸቢ ቋንቋታት ክኾና ስለዘወሰነት ኣብ ውሽጢ ይኹን ኣብ ወጻኢ ፤ ሳዓብቲ ንምጥራይን ንምንቕቓሕን ወይ ድማ ዕላማታታ ይኹን ሓፈሻዊ መንቀሊታታ ንምብራህን ምዝርጋሕን ዝተጠቀመትሉ መሳረሒ ነበረ ። ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ ምስቲ ከብቡዎ ዝነበረ ግፍዕን ሓደገኛ ኩነታትን ምስጥራዊ ምንቅስቃሳታን ፤ ዝተፈላለዩ ኣዋጃት ይኹን ስሩዕ ጽሑፋት ብክልቲኡ ቋንቋታት ኣዳሊያ ኣብ ዝተፈላለዩ ከተማታት ኤርትራን ሱዳንን ካልእ ሃገራትን ትዝርግሐ ነራ ። መልእኽትታታ ናብ ብዙሓት ኣካላት ከተበጽሕ ብምኽኣላ ፤ ብዙሓት ብዕላማታታን ኣረኣኣያኣን ብምዕጋቦም ሳዓብታ ወይ ደገፍታ ክኾኑ ክኢሎም ። ካብቲ ብ1960 ብሓራካ ብዓረብኛ ዝተሓትመ መጻሕፍቲ ድማ ብ1960 " ደለይቲ ናጽነት ጉዳይ ኤርትራ የቅርቡ " ፤ " ኤርትራ ኣብ ዝሓለፈ እዋንን ሎምን መጻኢ ግዜን " ፤ " በጃ መዝመዘቲ ዝኾነት ኤርትራ " ፤ " ዛንታ መግዛእቲ ኢጣሊያ ንኤርትራ " ዝብል መጻሕፍቲ ንጠቅስ ። "ድምጺ ኤርትራ " ፤ " ሓቅነት " ዝብላ መጽሔታት እውን ነረን ። ስለዚ ቋንቋ ዓረብኛ ንሓራካ ምስ ምምስራታ ኣትሒዙ ዘሰነያ ቋንቋ እዩ ።

ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ እውን ብተመሳሳሊ ደረጃ ንዓረብኛን ትግርኛን ኣብ ኩሉ ንጥፊታታ ተዘውትር ነራ ። ዝካየድ ዝነበረ ፖለቲካዊ ቃልሲ ኣብ ክውንነት ሕብረተሰብ ኤርትራ ብዘሕደድ ጽልዎ ፤ ኣብ ውሽጢ ጀብሃ (ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ) ዓረብኛ ካብ ትግርኛ ንላዕሊ ኣስፋሕፊሓ ነራ ። ኣብ ዝተፈላለዩ ናይ ርኽክባት መስኖታት ምንቅቓሕ ይኹን ዜናዊ ወዘተ መዳያት ድማ ህያውነታ ዘረጋገጸት ቋንቋ ነራ ። ጀብሃ ኣብ ኩሉ ጉባኤታታ ይኹን ሰሚናራታ ፤ ኣብ ናይ ውሽጥን ደገን ርኽክባታ ኩሉ ተዘውትራ ነራ ። ኣብ ውሽጢ ኤርትራ ይኹን ፤ ሱዳን ኣብ መደበር ስደተኛታት ዝተተኸለ ኣብያተ ትምህርቲ ብምሉኡ ብዓረብኛን ትግርኛን ከምዝማሃሩ ተገይሩ ። ብተወሳኺ ጀብሃ ደገፍ ሃገራት ኣዕራብ ንምርካብን ፍትሓውነት ጉዳይ ኤርትራን ፤ ብፊታዊ ቃልሲ ህዝቢ ኤርትራ ንምብራህን ፤ ነፍሕታት እትዮጵያ ንምቅላዕን ፤ ቋንቋ ዓረብኛ ብምዝውታር ታዓዊታ እያ ። ስለዚ ሃገራት ኣዕራብ ኣብ ዜናዊ ማዕከናቶም ምዕባሌታት ሰውራ ኤርትራን ዜናን የቃልሑ ነሮም ። ጀብሃ ብዓረብኛ ዝሕተም ብዙሕ ዜናዊ ስኔ ጽሑፋት ነሩዎ ። ብ1964 ዝተጀመረት ብትግርኛ እውን ትሕተም ዝነበረት መጽሔት "ሰውራ" ብ1964 ፤ "ቃልሲ" 1966 ፤ "ሜዳ" ብ1970 ፤ "ኤርትራ" ፤ "ኤርትራዊ ተጋዳላይ" ድማ ብ1972 ፤ "ሓደ መስከረም" ብ1976 ፤ "ውሽጣዊ መጽሔት" ብ1977 ፤ "ሰሙናዊ ዜናን" ፤ "ማዕከን ዜና ኤርትራ " ብ1978 ፤ "ቃልሲ ኤርትራ" ዝብልን ካልእ ዝተፈላለዩ ጽሑፋትን እውን ነሩዎ ።

ህዝባዊ ሓይሊታት ብ1970 ካብ ጀብሃ ተፈንጭላ ክሳብ ድሕራ ብ1977 ህዝባዊ ግንባር ዝኾነትሉ ግዜ ፤ ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ኩሉ ፖለቲካዊ ይኹን ትምህርታዊ ወይ ድማ ኣብ ምንቕቓሕን ዜናዊ መዳያትን ፤ ምስ ትግርኛ ጎኒ ጎኒ ኣብ ኩሉ ንጥፊታታ ትጥቀመላ ነራ እያ ። ህዝባዊ ግንባር ውጽኢት ናይቲ ኣብ ሜዳ ኤርትራ ሞንጎ ድሑር ሓይልን ቄናን ጉዕዞን ፤ ገበጋሲ ሓይልን ሓቅኛ መስርን ዝካየድ ዝነበረ መሪር ቃልሲ ብምዃና ብዝተፈጥረ ሓደሽ ሞዕባሌ ፤ መንእሰያት ካብ ከበሳታት ኤርትራ ናብ ሰውራ ብብዝሒ ዝተጸምበሩሉ እዋን ፤ ምስፍሕፋሕ

ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ውሽጢ ህዝባዊ ግንባር ካብቲ ኣብ ጀብሃ ዝነበረሉ ደረጃ ለጠቕ ዝበለ ነፍሱ ፡፡ ይኹን እምበር ህዝባዊ ግንባር ኩሉ ጽሑፋታ ማለት ፣ ኣዋጃት ፣ ስሩዕ ዜናዊ ጽሑፋትን ፣ መጽናዕትታትን ብክልቲኡ ቋንቋታት ዓረብኛን ትግርኛን ይዳሎ ነፍሱ ፡፡ ሰሚናራት ይኹን ህዝባዊ ኣኼባታት ፣ ከምኡ ድማ ሬድዮ "ድምጺ ሓፋሽ" ብ1979 ምስ ጀመረት ኣትሕዛ ክሳብ ዕለተ ናጽነት ብክልቲኡ ቋንቋታት ዓረብኛን ትግርኛን ትፈና ነራ ፡፡ ድምጺ ሓፋሽ ዕላማታት ህዝባዊ ግንባር ንምዝርጋሕ ይኹን ዝሰላሰል ዝነበረ ንጥፊታትን ወታሃደራዊ ዓወታትን ንምቅላሕ ዓብይ ግደ ነፍሱ ፡፡ ኣሻሓት መንእሰያት ድማ ክትስሕብ ካለለት ፡፡ ከምኡ ድማ ኣብቲ ህዝባዊ ግንባር ኣብ ውሽጢ ኤርትራ ይኹን መደበራት ስደተኛታት ሱዳን ዝመሰረተቶ ቤት ትምህርቲ ሰውራን ኣብ ኩሉ ኣብያተ ትምህርትን ቋንቋ ዓረብኛ ተጠቅማትሉ እያ ፡፡ ንተጋደልቲ ኣብ ሜዳ ዓረብኛ ንምምሃር ጸዕሪታት ነፍሱ እዩ ፡፡ ከምቲ ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራን (ማሕበር ሸውዓተ) (ሓራካ) ተጋደሎ ሓርነት ኤርትራን ንቋንቋ ዓረብኛ ምስ ዞና ሃገራት ኣዕራብ ንምትእስሳር ዝተገደሱሉ ፣ ህዝባዊ ግንባር እውን ብተመሳሳሊ ተገዳስነት ኣርእያ እያ ፡፡ ኣብዚ ዞና ድማ ልኡኻት ብምልኣኽ ንብዙሓት ኣብ ወጻኢ ዝነበሩ ኤርትራዊያንን ፖለቲካዊ ሓይሊታት ኣዕራብን ፣ ብዕላማታታ ይኹን ፖለቲካዊ ኣረኣኦን ንምዕጋም በቂዓ እያ ፡፡ ዝተፈላለዩ ስነጽሑፋት ድማ ተውጽኦ ነራ ፡፡ ከም ኣብነት "መስትያት ተጋዳላይ" "ተጋዳላይ " ፣ "መሪሕ" "ኣልቫራራ"(spark) ብ1974 ፡፡ "ድምጺ ህዝቢ" "ወታሃደራዊ ስራሕታት" ብ1976 ፡፡ " ስራሕ " ህዝባዊ ማለሽያ" "ጨራ ጥዕና" ብ1977 ፡፡ "ፍጻሜታት" ብ1978 ፣ "ናጽነት" ብ1981 ፣ "ዜና ኤርትራ" ብ1983 " ኣዶሊሰ" ብ1984 ፣ "መልእኽቲ ኤርትራ" ብ1986 ፣ "ተጋዳላይ" "ሳግም" ብ1987 ፡፡

ብተወሳኺ ኣብ ዝሓለፈ ሓምሳ ዓመታት ህዝብና ናብ ጎርባብቲ ሃገራት ከም ሱዳንን ሃገራት ኣዕራብን ስለዝተሰደ ዓሰርተታት ኣሻሓት ካብ ደቁን ፣ ኣብኡ ተወሊዶም ዝዓበዩ ደቂ ደቁን ብዓረብኛ ስለዝተማሃሩ ፣ ኣጸብቆም ዝፈልጡዎን ዝረዳድኡላን ከም ኤርትራዊያን ምስ ሕብረተሰብኣዊ ክውንነቶምን ልምድታቶምን ባህሎምን ዝተኣሳሰር ጉዳያቶም ዝገልጹላ ቋንቋ ኮይና እያ ፡፡

ምሉእ ናጽነት ኤርትራ ምስ ተረጋገጸ ድማ ፣ መንግስቲ ኤርትራ ቋንቋ ዓረብኛ ብዝምልከት እቲ ናይ ህዝባዊ ግንባር መርሆ ቀጸሎቶ ፡፡ ይኹን እምበር ቋንቋ ዓረብኛ ምዝርጋሓ ብዝምልከት ፣ ሓድሽ ክውንነት ብዝፈጠሮ ምክንያታት ብሓደ ሸነኽ ፣ ንተደላይነታ ብታሪኻዊን ባህላዊን ጂዮፖለቲካዊ ዓይኒ ዘይምርኣይን ምልላይን ዘምጸኦ ሕጽረት ብካልእ ሸነኽ ፣ ብዙሕ ጸገማት ኣጓንፉዎ እዩ ፡፡ እዚ ጉባኤ ድማ ነዚ ሽግርን ዕንቅፋታትን ብዑምቀት ተመያይጡሉ ብቁዕ ስነፍልጠታዊ ወድዓዊ ፍታሓት ክገብረሉ ንጽቤ ፡፡

ተደላይነት ቋንቋ ዓረብኛ ኣብ ኤርትራ ፡

ኤርትራ ካብ ሓሙሽተ ምልዮን ዘይሓልፍ ተቀማጦ ዘሎዎ ፣ ህዝባ ብክርስትናን ምስልምና ዝኣምን ሓዳስ ሃገር ክይና ፣ ኣብ ቀይሕ ባሕሪ ኣገዳሲ እስትራቴጂካዊ ቦታ ሕዛ ትርከብ ፡፡ ኤርትራ ብታሪኻዊ ዓይኒ ጥንታዊያን ዝኾና ፣ ብስፍሓት መሬትንን ብዝሒ ተቀማጦን ባህሪያዊ ሃብተንን ድማ ዓብይቲ ክባሃላ ዝኸእላ ሃገራት ተኹብባ ትርከብ ፡፡ ብደቡብ እታ ብዝሒ ህዝባ ኣሰታት 80 ሚልዮን ዝኾነ ፣ ብስፍሓት መሬታን ባህሪያዊ ሃብትን ዝተፈልጠት ፣ ኣብ ዝመጽእ ሓምሳ ዓመታት ብዝሒ ህዝባ ተዓጻጽኖ ካብ 150 ሚልዮን ንላዕሊ ክበጽሕ ዝግመት ኢትዮጵያ ፣ ብሰምዮንን ምዕራባዊ ሰምዮንን ድማ ሎሚ ብዝሒ ህዝባ 40 ሚልዮን ዝበጸሕ ኣብ ዝመጽእ ሰላሳ ዓመታት ክተዓጻጻፍ ዝግመት ተቀማጦ ዘሎዎ ሱዳን ይርከብ ፡፡ ሱዳን

ኣብዚ እዋን ብዝተፈላለዩ ናይ ውሽጥን ወጻእን ብድሆታት ዝተጸልወ ይኹን እምበር ፣ ኣብ ዝመጽእ ዘሎ ዓመታት ኣብ ኤርትራ ይኹን ኣብ ከባቢ ብሓፈሻ ወድዓዊ ጽልዎ ክህሉዎ ዝኸእል ዓብይ ቁጠባዊ ዝላ ዝጽበ ዘሎ ሃገር እዩ ። እዚ ብዕብዮቱ ኮነ ባህሪያዊ ሃብቱ ዓብይ ዝኾነ ጎርቦት ድማ ንኤርትራ ኣገዳስን ተደላይነት ዘሎዎ ሃገርን ክኸውን ግድን እዩ ። ብዝተጠቀሰ ምክንያታት ይኹን ካልእ ሱዳን ምስ ኤርትራ ዓሙቕ እስትራቴጂካዊ ምትእስሳር ስለ ዘሎዎ ፣ ኣብ ዝመጽእ ቀረባ እዋን ይኹን ርሑቕ ፣ ተደላይነቱ ሸለል ዝባሃል ወይ ጎሲኻ ዝሕለፍ ኣይኮነን ። ብምብራቃዊ ሸነኽ ቀይሕ ባሕሪ ድማ ፣ ባሕሪ ጥራሕ ዝፈልፍ ብዝሒ ህዝባ 23 ሚሊዮን ዝኾነ የመን ትርኩስ ። የመን ድሕሪ ሱዳን ካብ ሃገራት ኣዕራብ ናዓና እታ ዝቀረበት ሃገር ትቁጽር ። ንምሳሌ ኣብ ሞንጎ ክልቲኡ ሃገራት ዘሎ ርሕቀት ብሸነኽ ደቡብ እንዳ ጸበበ ስለዝኸይድ ካብ ወደብ ዓሰብ ንወደብ ሞኻ ናይ የመን ብተራ ጃልባ ርሕቀቱ ካብ ሓንቲ ሳዓት ኣይሓልፍን ። እዚ ሃገር ኣብዚ እዋን ካብ ዘጋጥሞ ዘሎ ሽግራት ተላቂቁ ፣ ኣብ ሃዋሁ ናይ ሰላምን ጸጥታን ምዕብልናን ምስግጋሩ ፣ ኣብ መጻኢ ይኹን ሕጂ ንጸጥታ ኤርትራን ጠቅማን ዘረጋግጽ ጉዳይ እዩ ። እንተ ብዝሒ ህዝባ 28 ሚሊዮን ዝበጽሕ ሃገረ ሱዳን ፣ ኣብ ማእከላይ ምብራቕን እስላማዊ ዓለምን ብክብ ዝበለ ሃይማኖታዊን ፖለቲካዊን ቁጠባዊ ክብደትን ጽልዎን እትልለ ሃገር ኮይና ፣ ክብደት ናይዛ ሃገር ድማ እታ ዝዓበየት ነዳዲ እተቀርብን ማእከላይ መደበር እስላማዊ ዓለምን ክሳብ ዝኾነት ክቅጽል እዩ ። እቲ ኣብ ሞንጎ ኤርትራን ሱዳንን ዘሎ ዝምድና ድማ ኣብ ሰናይ ጉርብትናን ምትሕብባርን ፣ ኣብ ምሕላው ጸጥታን ርግኣትን ኣህጉራዊ ምንቅስቃስ ኣብ ቀይሕ ባሕሪ ዘሎና ናይ ሓባር ተረድኦ ዝተመስረተ ኮይኑ ፣ እዚ ዝምድና ኣዋፊርቲ ስራሕ ብምክሳብ ፣ ንሱዳን ዕዳጋ ናይ ዝተፈላለዩ ፍርያትና ክንገብራ ምስ እንበቅዕ ድማ ክምዕብል ዝኸእል እዩ ። ነዚ ከብቡና ዘሎ ማእከላይ ምብራቕ ብሰፊሑ እንተተመልከትና ድማ ብዝሒ ህዝቡ ካብ 200 ሚሊዮን ንላዕሊ ምዃኑ ንርኢ ።

ዝሓለፈ ይኹን ሓድሽ ታሪኽ ብምዕዛብ ፣ ነዚ ኣብ ከባብና ዘሎ ዞና ህድእ እልካ ተመራምርካ ወድዓዊ መጽናዕቲ ምክያድ ፣ ንሃገርና ኣብ ዝሓለፈ ኣርባዕተ ምእቲ ዓመታት ዘጓጎፈ ሓደጋታት ፣ ካብ ሃጺ ገብረድንግል ብ1598 ዓ ም ጀምርካ ፣ ራእሲ ሚንክኤል ስሑል ፣ ራእሲ ውቤ ፣ ራእሲ ኣሉላ ብተኸታታሊ ክሳብ ግዜ ሃይለ ስላሴን ፣ ደርግን ፣ ኣብ መወዳእታ ድማ እዚ ሕጂ ዘሎ ስርዓት ወያኔን ፣ ንጸጥታ ሃገርናን ሃገራዊ ጠቅምናን ዝህድድ ጠንቂ ኣፍደገታቱ ወገናት ደቡብ ኮይኑ ንረኽቦ ። እዚ ሓደጋ ድማ ብቀጥታ ይኹን ብተዘዋዋሪ መገዲ ገና ንብዙሕ ዓመታት ክቅጽል እዩ ። እቲ ዝቀርብ ምክንያታት ወይ ጠንቂ ዋላ እኳ እንተተቀያየረ ፣ ወይ እውን ሓድሽ ምስምሳት እንተተፈጥረ ፣ ሓቕኛ ደፋኢ ምክንያት ፣ እቲ ኣብ ሓንጎል ዝገኝቲ ኢትዮጵያዊያን ዝተሰርጸ ፣ ካብ ናይ ምጉባጥን ምስፍሕፋሕን ፣ ምምንዛዕ ሃብትን መንፈስ ዝመንጨዎ ምዃኑ ዘጠራጥር ኣይኮነን ። ስለዚ ብዝተጠቀሰ ምክንያታት እታ ግዙፍ ጸጋ እትውንን ኤርትራ ብባህሪያዊ ሃብታ ተጠቂማ ንቅድሚት ንክይትስጉም ዝዕንቅፍ ፣ መለክዕታቱ እንዳቀየረ ንኤርትራ ኣብ ቀጻሊ ጉዕዞኣ ፣ ካብቶም ትማልን ሎምን ጸላእታ ዝኾኑ ፍሉጥ ምንጭታት ፣ ካብ ደቡባዊ ደባታ ዝውንጨፍ ንልዑላውነታን ጸጥታኣን ጠቅምታታን ዝህድድ ሓደጋታት ብቀጻሊ ክህሉ እዩ ።

ብካልእ ሸነኽ ኣብ ከባብና ዝርከብ ዞና ሃገራት ዓረብ ፣ ሳላ ነዳድን ምስኡ ዝተታሓሓዘ ሃብትን ፣ ኣብዚ እዋን ኹነታቶም እንዳተማሓየሽ ክኸይድ ከሎ ፣ ብሰንኪ ተርእዮታት ጥርኑፍነትን ሃይማኖታዊ ድርቅናን ፣ ቡቶም ሃብቲ ናይዚ ዞናን ጸጋታቱን ኣብ ጠቅምም ንምውዓል ፣ ነዚ ዞና ንምቁቅጻር ዝጓዩ ዘሎዉ ናይ ወጻኢ ሓይሊታትን ኣብ ሻቅሎት ይሃሉዉ እምበር ፣ እዚ ዞና ምስ ኤርትራዊ ሃገራዊ ጠቅሚ ዝተኣሳሰረ እስትራቴጂካዊን

ጂዮፖለቲካዊ ዓይንን ምስ ዝረኤ ፣ ንኤርትራ ኣብዚ እዋን ይኹን ኣብ መጻኢ ህያው ዝኾነ ፖለቲካዊን ፣ ቁጠባዊን ጸጥታዊን ተደላይነት ዘሎዎ ዞና እዩ ። ከምኡ ድማ ኣብ ዝሓለፈ እዋን ይኹን ዘሎናዮ እዋን ብቀጻሊ ምስ ምርጫታትና ጠጠው ምስ በለ እዩ ። ኣብ ዝሓለፈ ታሪኽ ይኹን ሓድሽ መዋእል ድማ ጸረ መሰልናን ርእሰ ውሳኔና ኮይኑ ኣይፈልጥን ። ንሃገራዊ ጸጥታና ይኹን ባህሪያዊ ቁጠባዊ ሃብትና ንምምዕባል ብዝምልከት ፣ ድሮ ናጽነት ይኹን ድሕሪኡ ክሳብ ሎሚ ካብኣቶም ዘሰግእ መርገጻት ኣይተራኣዩን ። ኣብ ዝሓለፈ ሓምሳ ዓመታት ዘሎ ግዜ ድማ ፣ ደጋፊ ርእሰ ውሳኔናን ጸጥታናን ኣብ ምምዕባል ቁጠባና ሓጋዝን ኮይኑ ንረኽቦ ። ልዕሊ ኩሉ ከምቲ ሎሚ ንሕና ነጻ ድልየትናን ውሳኔታትናን ንምርግጽ ንቃለስ ዘሎና ፣ ንሳቶም እውን ዋላ እውን ብግሁድ ኣይይኹን ፣ ምስ መርገጻትና ዝሳኔ ተመሳሳሊ መገዲ ሕዝም ብምግግዝ ፣ ካብ ሃይማኖታዊ ድርቅናን ጥርንፉነትን ብሓደ ሸነኽ ፣ ካብ ምዕራባዊ ጎበጣ ድማ ብካልእ ሸነኽ ንምልቃቅ ኣብ ጸዕሪ ይርከቡ ።

ስለዚ ካብቲ ሎሚ ዝካየድ ውሽጣዊ ምትእትታው ዝፈጥሮ ሕልኽልኻት ርሕቅካ ፣ ብዕመቅ ዝበለ ወድዓዊ ኣረኣኣያ ተመሪሕካ ንመጻኢ ብዝማዕደወ ጠመተ ኤርትራ ምስ ታሪኻን እስትራቴጂካዊ ኣቀማመጣኣን ፣ ክውንነት ህዝባን ብዙሕነት ልምድታታን ባህልታታን እምነታታን ፣ ዕልማናዊ ስርዓታን ፣ ነቲ ኩሉ ፖለቲካዊን ቁጠባዊ ባህላዊን እምነታትን ዝሓዘለ ደቡብን ሃገራት ኣዕራብን ዘራኽብ ጽኑዕ መሰጋገሪ እዩ ። ስለዝኾነ ድማ እዚ መራኽቢ ዝያዳ ምድልዳልን ምጽናዕን ፣ ስትራቴጂካዊ ጠቅምታትናን ጸጥታናን ቀጻልነት ጽቡቅ ዝምድናታትን ምዕብልና ናይዚ ዞናን ዝጠልቦ ኣምር እዩ ። ዞና ሃገራት ዓረብ ፣ ንርግኣትናን ቁጠባዊ ምዕብልናናን ወትሩ ደጋፊ ኮይኑ ክነብር እዩ ። ሕጂ ይኹን ኣብ መጻኢ ድማ ዕዳጋ ፊሪያትናን ፣ መሰረታዊ ምንጪ በጻሕቲ ኣብ ሃገርናን ኮይኑ ድማ ክቅጽል እዩ ። ነቲ ኩሉ ግዜ ካብ ደቡብ ዝመጽእ ንጠቅምታትና ዝህድድ ሓደጋታት ዝኸልኸል ሓጽር እውን ይቁጸር ።

ጉዳዩ ከምኡ ካብ ኮነ ድማ ፣ ካብ ግዝያዊን ጸብብ ስምዕታት ርሕቅና ኣብ ዝተጸንዔ ታሪኽን ህሉው ኩነታትናን ኩነታት ከባብናን ዘትከለ ፣ ካብ ነዊሕ እስትራቴጂካዊ ኣረኣኣያን ተበግስና ፣ ንሃገራዊ ጠቅምታትናን ጸጥታናን ብምጥማት ፣ ኣብ ስነፍልጠታዊ መጽናዕትታት ዝተዋርከሰ ቅኑዕ ንባብ ክህሉወና ይግባእ ። ስለዚ ድማ ዓረብኛ ከም ሓንቲ ካብተን ኣገደስቲ ቋንቋታት ናይ ሃገርና ንደቅና ክነምህርም ኣሎና ። ብመሰረት ትምህርታዊ ፖሊሲ ሃገርና ድማ መባእታዊ ትምህርቲ ብዓረብኛ ግድነታዊ ኮይኑ ድሕርካ ናብ ካልኣይ ደረጃ ምስግጋሩ ናብቲ ዝጥለብ ኣንፈት ዘሰጋግር ቅኑዕ ስጉምቲ ኮይኑ ፣ ቋንቋ ዓረብኛ ዘምህራ ፍሉይ ኣብያተ ትምህርትታት ድማ ምኽፋት የድሊ ። ኣብ ዩኒቨርሲታትና ኮሌጃትናን ድማ ፍሉይ ትምህርታዊ ክፍልታት ብምቋም ምሉእ ታሪኻዊን ባህላዊን ፣ ጠባያት ናይቲ ዝካየድ ቃልስታትን ንግዳዊ ይኹን ዝተፈላለዩ ወፍሪታታን ኣፍልጦ ናይዚ ዞናን ዝውንኑ (ስቨሻሊስቲ) መንእሰያት ምምልማል ይሕተት ። ብካልእ ሸነኽ ድማ ነዛ ቋንቋ ከም ተደላይ ምንጪ ኣብ ኣካዳምካዊ ትምህርትን ፍልጠትን መጽናዕትታትን ንጥቀመላ ። ኣፍልጦና ብዛዕባ እዚ ቋንቋ እንዳዓባዩ ምስ ዝኸይድ ድማ ፍልጠትና ይዳዝዝ ፣ ኣፍልጦና ብዛዕባ ኣህዛብን ሃገራትን ፣ ዝካየድ ፖለቲካዊን ጸጥታዊን ቁጠባዊ መደባት ድማ እንዳሰፈሐ ይኸይድ ። ብቀጥታ ይኹን ብተዘዋዋሪ ዝጸልወና ሓድሽ ምዕባሌታት ንምግምጋም ይኹን ንምትንታን ድማ ብቅዓት ንውንን ።

ምልክታ ፣

ኣብቲ ዝተዋህበ መጽናዕቲ ዝጎደለ ነገራት ስለዘሎ ንተደላይነቱ ፣ ምስ ይቅረታ ኣንባቢ ክጥቀም ብማለት ዝስዕብ ዉሱን ሓቤረታት ጥራሕ ይውስኽ ።

- (1) ረዛንቶ ፣ ሹም ፣ ኣብ ከበሳን ምብራቃዊ ቆላ ቀይሕ ባሕሪ (ኣከለ ጉዛይን) ዝብል ይውስኽ
- (2) ኣብ ደንከል ድማ ዱና ዝብል ይውስኽ ፣ ዱና ድማ ካብቶም ሸውዓተ ምዕምባራ እዮም " ። ምዕምባራ ዝብል ቃል ንባዕሉ ምስ ቋንቋ ሳሆ ዝመሳሰል እኳ እንተኾነ ፣ ብቋንቋ ዓፋር ኮይኑ ትርጉሙ ምዕም ባሪተ ጽቡቕ ፈሊጥካ (ፈሊጠ) ማለት እዩ ።
- (3) እዚ ጽሑፍ ብዕለት 20/5/2019 ኣብቲ "ናይ ለውጢ ስጉምቲ" (ኹጥዋ ናሕው ኣልታቅዩር) ዝብል መራኽቢ ዋሳብ ብዓረብኛ ዝወጸ ኮይኑ ፣ ኣንብብቲ ትግርኛ ክጥቀሙሉ ብማለት ናብ ትግርኛ ተቶርግሙ ።
- (4) ኣብ መጨረሻታ ዝረኤ ስእሊታት ድማ ፣ ነቲ ኣብዚ ጽሑፍ ዝተጠቐሰ ነገራት ብስእሊ ንምሕባር ሓጋዚ ክኾውን ብማለት ፣ ካብ ናይ ታሪኽ መጻሕፍትን ዝተፈላለዩ ምንጭታትን ዝቀዳሕኩዎ እዩ ።

መስጊድ ኣልሻፊዒ (ሳሓባ)

ጽሑፍ ኣብ ዳህላኽ

ታሪኻዊ ህንጻ (ዳህላክ)

ጥንቲ ጋዜጣታት ኤርትራ (ካብ ጋዜጣ ሓዳስ ኤርትራ)

ዓብደላ ሓሰን - 30/7/2019